2-ŞÖBA · ÇORVAÇILIK VA HAYVONLAR MAHSULDORLIGI

UDK: 636.39.085.

"EDILBAY" NÁSILINE TIYISLI QOSHQARLAR MENEN JAYDARA NÁSILLI QOYLARDI JUPLASTIRIWDAN ALINǴAN ÁWLADLARDIŃ GETEROZISLIK ÓZGESHELIKLERI

Turganbaev R.U. Awıl xojalıǵı ilimleriniń doktorı, professor

Bekbaulieva G.S. Magistrant

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, çorvaçilik va biotexnologiyalar universiteti Nukus filiali

DOI
10.66073/ReFocus-Conf/1311068

NASHR SANASI
13.11.2026 · Nukus

SAHIFALAR
339–342

NASHR HAMKORI
Research Focus
ISSN 2181-3833

IQTIBOS UÇUN Turganbaev R.U., Bekbaulieva G.S. "Edilbay" násiline tiyisli qoshqarlar menen jaydara násilli qoylardi juplastiriwdan alinǵan áwladlardiń geterozislik ózgeshelikleri // Veterinariya meditsinasi va çorvaçilikdagi dolzarb muammolar va ularning yeçimlari: xalqaro ilmiy va ilmiy-texnik anjuman materiallari. – Nukus, 2026. – B. 339–342. – DOI: 10.66073/ReFocus-Conf/1311068

ANNOTACIYA Bul maqalada "Edilbay" násiline tiyisli qoshqarlar menen Jaydara násilli qoylardı juplastırıwdan alınǵan áwladlardıń geterozislik ózgeshelikleri bolǵan tiri salmaǵı, absolyut ósiw hám kúnlik ósiw kórsetkishleri anıqlanǵan hám analizler tiykarında juwmaqlar berilgen.

GILT SÓZLER "Edilbay" násili, qoshqarlar, Jaydara násili, qoylar, juplastırıw, áwladlar, geterozis, tiri salmaǵı, absolyut ósiw, kúnlik ósiw, juwmaqlar.

ABSTRACT This article determines the heterotic traits—specifically live weight, absolute growth, and daily weight gain indicators—of offspring obtained from crossbreeding "Edilbay" rams with Jaydara ewes, and presents conclusions based on the analyses.

KEYWORDS "Edilbay" breed, rams, Jaydara breed, sheep, crossbreeding, offspring, heterosis, live weight, absolute growth, daily weight gain, conclusions.

Kirisiw. Quyrıqlı qoylar hám olardıń duragaylarınıń awır keskin klimat sharayatına beyimlesiwsheńligi, biologiyalıq hám ónimdarlıq ózgesheliklerin úyreniw tiykarında olardıń ósip-rawajlanıwı, kóp tól beriwshilik dárejesi, ómirsheńligi anıqlanǵan hám sol tiykarda ónimdarlıq ózgesheliklerine baha berilgen; hár qıylı jastaǵı qozılar gósh ónimdarlıǵınıń qáliplesiwi hám ekonomikalıq nátiyjeliligi, olardıń konstituciyalıq ózgesheliklerine baylanıslılıǵı anıqlanǵan; hár qıylı jastaǵı quyrıqlı qoylar hám olardıń duragaylarınıń eksterer, tiri salmaq, dene ólshemleri, dene dúzilisi indeksleri hám olardıń jas dáwirleri boyınsha rawajlanıw dinamikasınıń ózine tán ózgesheliklerı, ónimdarlıq hám ayırım biologiyalıq ózgesheliklerin kompleks bahalaw tiykarında olardıń potencialınan tolıǵıraq paydalanıw imkaniyatın beretuǵın usılları islep shıǵılǵan.

Orta Aziya mámleketlerinde quyrıqlı qoy tuqımları ayrıqsha orın iyeleydi, olardıń ózine tán tiykarǵı ózgesheliklerı norma dárejesinde azıqlanıw sharayatında quyrıq omırtqaları átirapında jedel may toplanıwı, joqarı dárejedegi jetiliwsheńligi gósh-may ónimdarlıǵınıń

joqarı dárejede qáliplesiwi menen ajıralıp turadı. Ózbekstan Respublikasında sharwashılıq tarawında quyrıqlı qoyshılıqtıń iyelegen ornı úlken.

Ózbekstan Respublikasında, sonday-aq, Qaraqalpaqstanda qoyshılıq tarawı shól aymaqlarında basqa haywanlar paydalanıw imkaniyatı sheklengen úlken kólemdegi tábiyiy ot-jem maydanlarında rawajlanadı. Aymaqta kóbeytiletuǵın quyrıqlı qoylar ónimdarlıǵı da, tuqımı da hár qıylılıǵı menen ajıralıp turadı, bul bolsa usı tuqımlardan nátiyjeli paydalanıw imkaniyatın beredi. Sonıń menen birge, azıq-awqat qáwipsizligin támiyinlew, xalıqtıń turmıs dárejesin jaqsılaw, jańa jumıs orınların jaratıwda quyrıqlı qoylar ónimlerin jetistiriwdiń nátiyjeli texnologiyaların islep shıǵıw hám ámeliyatqa engiziw áhmiyetli bolıp esaplanadı.

Izertlew ornı. Qaraqalpaqstan Respublikası Xojeli rayonına qaraslı "Sultanov Toxtabay" fermer xojalıǵı

Izertlew predmeti. "Edilbay" tuqımına tiyisli qoshqarlardı jergilikli "Jaydara" tuqımlı qoylar menen juplastırıw nátiyjesinde alınǵan gibrid áwladlardıń gósh ónimdarlıǵı ósip-rawajlanıw ózgeshelikleri.

Izertlew usılları. Absolyut ósiw. Haywanlardıń belgili waqıt aralıǵında tiri salmaǵınıń natural ósiwi (kg) – absolyut ósiwi hám bul kórsetkish járdeminde ósiw tezligi de anıqlandı.

$$R_a = \frac{W_1 - W_0}{t}$$

Bul jerde: R_a - tiri salmaǵınıń absolyut ósiwi (kg)

W_0 - baslanǵısh tiri salmaǵı (kg)

W_1 - ólshengen waqıttaǵı tiri salmaǵı (kg)

t – ólshewler arasındaǵı sutkalar sanı (kún)

Tiri salmaqtıń ósiw koefficienti. Tiri salmaqtıń ósiwi haqqındaǵı túsinikti jáne de tolıqtırıwshı kórsetkish esaplanıp, tájiriybe aqırında ólshengen tiri salmaqtıń tájiriybe basında alınǵan tiri salmaqqa qatnası menen anıqlandı. Tiri salmaqtıń ósiw koefficienti birlikte kórsetilip, tómendegi formula járdeminde esaplandı.

$$Tk = \frac{W_1}{W_0}$$

Bul jerde;

T_k - tiri salmaq ósiw koefficienti

W_0 - baslanǵısh tiri salmaǵı (kg)

W_1 - ólshengen waqıttaǵı tiri salmaǵı (kg)

SHETTEN ALIP KELINGEN "EDILBAY" TUQIMLI QOYLARǴA TÁRIYIP

Qánigelerdiń pikirinshe, qoy tuqımları ishinde "Edilbay" qoyları eń iri wákili bolıp esaplanadı. Gósh-may ónimdarlıǵınıń ayırım rekordları 190 kilogrammǵa shekem jetedi hám olardıń ulıwma salmaǵınıń úshten bir bólegin (33% ke shekem) quyrıq mayı massası qurawı múmkin. Olardıń organizmi jetik immunitetke iye bolıp, júdá siyrek keselleniwi múmkin.

Bunday ózgeshe tuqımdı jetistiriw qırǵız selekcionerlerine tiyisli esaplanadı.

Bul tuqım klimat sharayatları boyınsha kúndizgi háptap ıssılıq hám keskin suwıq túngi temperaturası menen ajıralıp turatuǵın tawlı klimatta jaratılǵan. Sonıń ushın da, háptaplı quyashqa hám qattı suwıqqa shıdam beriw qábileti bul tuqımdı Oraylıq Aziya

https://doi.org/10.66073/ReFocus-Conf/1311068

mámleketlerinde, Batıs Özbekstannıń derlik shól dalalarında jasawshı xalıq tárepinen kóbeytiwge imkaniyat berdi.

Sońǵı jılları sırt elden Qaraqalpaqstan Respublikasına "Edilbay" tuqımlı qoylardıń kirip keliwi baqlanbaqta.

Qaraqalpaqstan Respublikasına, jaylaw ónimliligi bir qansha jaqsı jaǵdayda bolǵanlıǵı sebepli, waqıtsha saqlaw hám qoylardıń bas sanın aman saqlap qalıw maqsetinde alıp kelingen. Sol tárizde basqa qoyshılıq fermer xojalıqları sıyaqlı "Sultanov Toxtabay" fermer xojalıǵı da satıp alǵan hám házirgi kúnde 80 bastan aslam gissar tuqımına tiyisli qoylar bar.

Tájiriybe nátiyjeleri. Tájiriybe dawamında "Edilbay" tuqımına tiyisli qoshqarlar menen jergilikli jaydara tuqımına tiyisli qoylardı juplastırıwdan alınǵan gibrid áwladlar ústinde jumıs alıp barılıp, olardıń geterozislik qásiyetleri úyrenildi hám analiz tiykarında juwmaqlar berildi.

Alınǵan tájiriybe nátiyjeleri tómendegi 1-kestede ulıwmalastırıldı.

1-keste. Tiri salmaqtıń jas dinamikasında ózgeriwi, kg

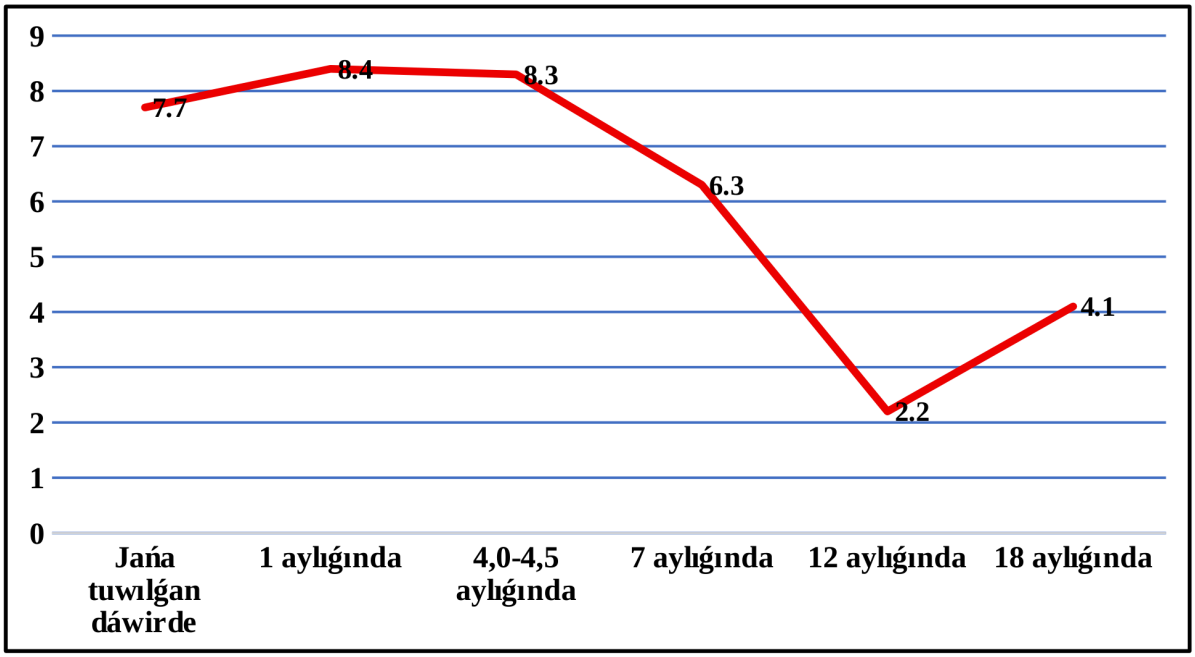
№	Tájiriybedegi haywanlardıń jası	Taza qanlılıǵı		
		Edilbay n=10.	Jaydara n=10.	Gibrid 1/2 (Edilbay x Jaydari) n=10.
1	Jańa tuwılǵan dáwirde	4,5±±0,45	3,9±±0,19	4,2±±0,32
2	1 aylıǵında	14,7±±1,76	13,1±±1,24*	14,2±±1,53
3	4,0-4,5 aylıǵında	33,3±±2,09*	28,8±±1,87	31,2±±1,96
4	7 aylıǵında	36,9±3,32	33,4±2,56*	35,5±3,14
6	12 aylıǵında	51,7±3,37	49,1±2,56*	50,2±4,54*
7	18 aylıǵında	70,2±±3,01	66,2±±3,92	68,9±±5,76

*p<0,05

1-kestede keltirilgen maǵlıwmatlardıń analizi sonı kórsetedi, tiri salmaqtıń jas dinamikası boyınsha ózgeriwi boyınsha keltirilgen maǵlıwmatlarda jańa tuwılǵan dáwirde Edilbay tuqımına tiyisli qozılardıń tiri salmaǵı 4,5 kg dı quraǵan bolsa, Jaydarı tuqımına tiyisli qozılardıń tiri salmaǵı 3,9 kg Gibrid ½ (Edilbay x Jaydari) áwladlarında bolsa, 4,2 kg dı quradı.

Bul kórsetkish jas dinamikasında da usınday tendenciya saqlanıp qalǵan halda, 4,0-4,5 aylıqta sáykes túrde 33,3 kg; 28,8 kg hám 31,2 kg dı quradı (p<0,05). Bunday jaǵday 12 aylıǵında da saqlanıp qalǵan halda geterozislik qásiyeti bul jas dáwirinde 1,1 kg dı quradı. 18 aylıǵında Edilbay tuqımına tiyisli qozılardıń tiri salmaǵı 70,2 kg, Jaydarı tuqımına tiyisli qozılardıń tiri salmaǵı 66,2 kg, al Gibrid ½ (Edilbay x Jaydari) áwladlarınıń tiri salmaǵı 68,9,9 kg-dı (p<0,05) quradı.

Biz oʻz tadqiqotlarimizda olingan duragay avlodlarni jaydara zotiga mansub qoʻzilar bilan taqqoslasak, undu duragay avlodlarning tirik vazni boʻyicha geterozislik ustunligi quyidagi 1-rasmdan koʻrish mumkin.

1-rasm. Duragay avlodlarning jaydara zotiga mansub qo'zilarga nisbatan tirik vazni bo'yicha geterozislik ustunligi, %

Juwmaq. Alınǵan tájiriybe materialları boyınsha sonday juwmaq shıǵarıw múmkin, Edilbay tuqımına tiyisli qozılardıń tiri salmaǵı boyınsha ústinligin saqlaǵan halda, Jaydarı tuqımı menen juplastırıwdan alınǵan gibrid áwládlarda tiri salmaǵı boyınsha taza tuqımlı jaydarı qozılar tiri salmaǵınan (3,7 kg) ústinlik etti. Bunday qásiyet geterozislik qásiyetleriniń payda bolıwı bolıp tabıladı. Edilbay tuqımına tiyisli qoshqarlardan jergilikli jaydarı tuqımlı qoylardı juplastırıwda alınǵan gibrid áwladlarda tiri salmaǵı artıwı baqlandı.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR DIZIMI

1. Ruzibayev N. hám b. Góshli–mol júnli qoylardıń eksterer ózgeshelikleri hám ónimdarlıǵı. Materialı mejdunarodnoy nauchno – prakticheskoy konferencii. Samarqand 2019.-S. 209-211.
2. Сагайдачная Н.А., Владимиров Н.И. Убойные показатели молодняка кулундинских тонкороных овец различных этологических типов. //Овцы, глаза, шерстяное дело. 2012. 1. № С. 34-35.
3. Салаев Б.К. Биологические особенности и технологические принципы повышения продуктивности курдючных овец Калмыкии. Автореферат диссертации доктора биологических наук. – М., 2018. С 21.
4. Турганбаев Р.У. Зоотехническая характеристика курдючных овец разводимых в Каракалпакстане. Современные достижения и инновации в ветеринарной медицине и животноводстве. Сборник материалов Республиканской научной и научно-технической конференции, 21 октября 2021 г., с. 65-69.
5. Турганбаев Р.У. Откормленность овец и говяжий выход мяса. Международная научно-практическая конференция Барнаул, Россия, 2007г.С.187-189.

 https://doi.org/10.66073/ReFocus-Conf/1311068